

MÜZELERDE SÜRDÜRÜLEBİLİRLİĞİN KÜLTÜREL YÖNÜ*

The Cultural Aspect of Sustainability In Museums

Dr. Öğr. Üyesi Zeynep Safiye BAKI NALCIOĞLU**

ÖZ

Müze ve sürdürülebilirlik ilişkisi, müzelerin bir kurum olarak işleyişine devam etmesi ve sürdürülebilir kalkınmada müzelerin üstlendiği roller açısından yorumlanmıştır. Bu iki değerlendirme ayrıca müzelerin sürdürülebilirliği için bir bütün olarak da düşünülmüştür. Müze ve sürdürülebilirlik konusunda yapılan çalışmalar ise daha çok müzelerin sürdürülebilir kalkınmadaki sosyal, çevresel ve ekonomik uygulamaları üzerinde yoğunlaşmış ve müzelerin bu uygulamalarda hangi yöntemleri kullandığı veya toplumda bu konuda nasıl farkındalık yaratılabileceği sorgulanmıştır. Bu çalışmalar arasında müzelerin çevresel sürdürülebilirliğe katkısı ise en çok işlenen konular arasında yerini almıştır. Ancak müzelerin somut ve somut olmayan kültürel mirası toplayan, koruyan, araştıran, paylaşan, sergileyen ve aktaran kurumlar olması, müzeler açısından sürdürülebilir kalkınmanın kültürel yönünün de değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir. Bu nedenle makalede, sürdürülebilir kalkınmanın kültürel yönüne odaklanılacak ve bu bağlamda müzeler için sürdürülebilirliğin sosyal, çevresel ve ekonomik yönlerine eklenene değil, ayrıca incelenmesi ve sonuçları bakımından araştırılması gereken bir ana başlık olarak yorumlanacaktır. Bu bakımdan öncelikle müze ve sürdürülebilirlik ilişkisi üzerinde durulacak ve sürdürülebilirliğin müzeler açısından kazandığı anlamlar ele alınacaktır. Daha sonra sürdürülebilir kalkınmanın 1987 yılında Birleşmiş Milletler tarafından yayımlanan “Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu Raporu: Ortak Geleceğimiz” adlı raporda ilk kez tanımlanmasından, 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri’nin 2015 yılında ilan edilmesine kadar geçen süre, müzelerin bu alandaki uygulamaları ve müzecilikteki yaklaşımlar açısından değerlendirilecektir. 2015 yılından sonra ise müzelerin müze binasından yönetimine, işlevlerinden etkinliklerine kadar sürdürülebilir kalkınma hedeflerine yönelen dikkati, dünyadaki ve Türkiye’deki örnekler üzerinden çözümlenecektir. Ayrıca bu hedeflerin müzelerin hem kendi işleyişlerinde hem de toplumun gündelik hayatında nasıl uygulanabilir hâle getirilebileceğine değinilecek ve sürdürülebilirliğin kültürel yönü incelenecektir. Kültürel sürdürülebilirliğin, üç farklı tanımına yer verilecek ve bu tanımlardan yola çıkarak müzelerin hangi kültürel sürdürülebilirlik tanımını kabul ettiği tartışılacaktır. Müzelerin kültürel sürdürülebilirlik tanımı için kısa adı UNESCO olan Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu tarafından 2003 yılında kabul edilen Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi’ni, 2005 yılında kabul edilen Kültürel İfadelerin Çeşitliliğinin Korunması ve Geliştirilmesi Sözleşmesi’ni ve sürdürülebilir kalkınmayı birlikte yorumlamasının önemine değinilecektir. Böylece müzelerin somut olmayan kültürel mirasın kuşaktan kuşağa yaşatılarak aktarılması, sürekli şekilde yeniden yaratılması, kültürel çeşitliliğin korunması ve sürdürülmesi, kültürlerarası diyalog geliştirilmesi, toplulukların kendi kültürel miraslarını koruyabilmeleri amacıyla alan yaratılması için nasıl kültür stratejileri oluşturabilecekleri açıklanacaktır. Müzelerde katılımın ve aktarımın sağlanmasının, insanı odak noktasına yerleştirilmesi nedeniyle sürdürülebilirlikte oynadığı role dikkat çekilecek ve müzelerin kültürel sürdürülebilirlikle ilgili uygulamaları örneklerden hareketle değerlendirilecektir. Son olarak doğrudan ekonomik kalkınma açısından ele alınan ancak temelinde kültür olması nedeniyle kültürel sürdürülebilirlik bakımından da incelenmeyi gerektiren kültür turizmi, kültür endüstrisi ya da kentsel yaratıcılık gibi alanların müzeler tarafından kullanımı üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler

Müze, sürdürülebilir kalkınma, somut olmayan kültürel miras, kültürel sürdürülebilirlik, kültürel aktarım.

ABSTRACT

The relationship between museums and sustainability has been interpreted in terms of the functioning of museums as an institution and the role of museums in sustainable development. These two assessments are also considered as a whole for the sustainability of the museums. Studies on museums and sustainability focused on the social, environmental and economic practices of museums in sustainable development, and the methods used by museums in these practices or how to raise awareness on this issue in the society were questioned. Among these studies, the contribution of museums to environmental sustainability has taken its place among the most discussed topics. However, the fact that museums are institutions that collect, preserve, research, share,

* Geliş tarihi: 11 Ekim 2020 - Kabul tarihi: 10 Mart 2021

Baki Nalcioğlu, Zeynep Safiye. “Müzelerde Sürdürülebilirliğin Kültürel Yönü” *Milli Folklor* 129 (Bahar 2021): 124-135

** Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Türk Halk Bilimi Bölümü, Ankara/Türkiye, zeynep.nalcioğlu@hbv.edu.tr, ORCID ID: 0000-0003-3770-5103.

exhibit and transmit tangible and intangible cultural heritage shows that the cultural aspect of sustainable development should also be evaluated in terms of museums. Therefore, the article focuses on the cultural aspect of sustainable development, and this context is interpreted as a main topic for museums that should not be attached to the social, environmental and economic aspects of sustainability, but should also be examined and investigated in terms of its consequences. In this respect, firstly, the relationship between museum and sustainability is emphasized and the meanings of sustainability for museums is discussed. Later, from the first definition of sustainable development in the "Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future" report published by the United Nations in 1987, to the announcement of the 2030 Sustainable Development Goals in 2015, the process is evaluated in terms of the practices of museums in this field and approaches in museums. After 2015 the management of the museum, the museum building, attention was directed towards sustainable development objectives until the effectiveness of the functions shall be resolved through examples in the world and Turkey. In addition, it will be mentioned how these goals can be implemented both in the functioning of museums and in the daily life of the society, and the cultural aspect of sustainability. Three different definitions of cultural sustainability are given and based on these definitions, it is discussed which definition of cultural sustainability the museums accept. For the definition of cultural sustainability of museums, the importance of interpreting together the Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage adopted in 2003 by the United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, whose short name is UNESCO, the Convention on the Protection and Promotion of the Diversity of Cultural Expressions adopted in 2005, and sustainable development are mentioned. In this way, it is explained how museums can create cultural strategies in order to safeguard the intangible cultural heritage alive from generation to generation, continuously recreate it, protect and maintain cultural diversity, develop intercultural dialogue and, create spaces for communities to safeguard their cultural heritage. The role played by participation and transmission in museums in sustainability, as it places people at the focal point, is highlighted and the practices of museums related to cultural sustainability are evaluated with examples. Finally, the use of areas such as cultural tourism, cultural industry or urban creativity by museums, which are directly addressed in terms of economic development but also require examination in terms of cultural sustainability, are emphasized.

Key Words

Museum, sustainable development, intangible cultural heritage, cultural sustainability, cultural transmission.

Müzeler açısından sürdürülebilirlik kavramı genel olarak hem müzelerin kendi geleceklerini garanti altına alması hem de sosyal, ekonomik ve çevresel sürdürülebilirliğe katkı sağlaması bağlamında kullanılmaktadır. Bu bakımdan müzelerde sürdürülebilirlik, müzenin faaliyetlerini devam ettirmesi, kurum olarak sürdürülebilir politikalar benimsemesi ve uygulaması ya da toplumda bu konuda farkındalık yaratması gibi anlamları içermektedir. Bunlardan ilki, daha özel bir bakış açısını yansıtmakla birlikte, müzelerin araştırma, belgeleme, toplama, sergileme, koruma ve eğitim gibi temel işlevlerini sürdürmesini, kendi ihtiyaçlarını karşılamak için düzenli gelir elde edebilmesini, personel istihdamını ve yeni personeller yetiştirebilmesini amaçlamaktadır. Ayrıca müzelerin uygulanabilir bir gelecek planı yapabilmesi, müzecilik alanındaki gelişmelere katkı vermesi, ziyaretçileriyle karşılıklı kazanım sağladıkları bir ilişki kurmaya odaklanması da müzelerin kendi sürdürülebilirliği açısından değerlendirilmektedir. Müzelerin sürdürülebilirlik politikalarını dikkate alan ve toplumun bu konuda bilinçlenmesini amaçlayan ikinci bağlam ise, doğrudan gezegenin ve insanlığın geleceğine dikkat çeken sürdürülebilir kalkınma hedefleriyle ilişkilidir. Bu belirgin farka rağmen, müzeler açısından sürdürülebilirliğin bu iki yönünün de birbiriyle uyumlu geliştiği ve iç içe geçtiği söylenebilir. Bu açıdan makalede müzeler için sürdürülebilirlik, genel olarak ikinci bağlamında değerlendirilirken konuyla ilgili farklı yaklaşımlara da yer verilecek, müzelerin bu hedeflerle uyumlu bakış açıları ve uygulamaları ele alınacak ve dolaylı olarak müzelerin geleceği de tartışılacaktır. Sürdürülebilir kalkınma ise; sosyal, ekonomik ve çevresel yönleriyle birlikte müzelerin çoğunlukla gözden kaçırdığı kültürel yönünü de içeren bir yaklaşımla yorumlanacak ve müzelerde kültürel sürdürülebilirliğin farklı uygulamaları incelenecektir.

Müze ve sürdürülebilirlik ilişkisi, farklı açılardan yorumlanmaya açıktır. Katriina Soini ve Joost Dessein “Culture-Sustainability Relation: Towards a Conceptual Framework” başlıklı makalelerinde bu durumu sürdürülebilir kalkınmanın genellikle sürdürülebilirlik ile eş anlamlı olarak kullanılması ile açıklamışlardır (Soini ve Dessein 2016: 2). Birbirinin yerine sıkça kullanılan bu iki ifade, müzeler açısından da 2017 yılında Milletlerarası Müzeler Konseyi (ICOM) tarafından yapılan tanıtımda da vurgulanan “süreklilik”¹ özelliğini ve sürdürülebilir kalkınmanın farklı yöntemlerle desteklenmesini içerir hâle gelmiştir. Douglas Worts ise bu ilişkiyi “Museums in Search of a Sustainable Future” başlıklı makalesinde sadece müzeleri olduğu gibi korumak, müze sektöründe yeni büyümeyi teşvik etmek, yerel topluluğun sürdürülmesine yardımcı olmak ya da hem yerel hem de küresel sürdürülebilirlik için çalışmak gibi yönlerden ele alarak açıklamıştır (Worts 2004: 41). Dolayısıyla müzelerin sürdürülebilirliği de bu kurumların kendi geleceği kadar sürdürülebilir kalkınmaya katkısını da kapsayan bir genel başlık olarak görülmeye başlamıştır. Örneğin Müzeler Derneği tarafından 2009 yılında açıklanan on bir maddelik sürdürülebilirlik kontrol listesi, müzelerin doğal ve kültürel çevrelere değer vermesine, ziyaretçileriyle ilişkilerine, aktarım işlevine, doğal kaynakların kullanımına, sürdürülebilir kalkınmayı gösterme ve teşvik etme potansiyeline, yerel, ulusal ve uluslararası alanda müzelerin sosyal, kültürel ve ekonomik canlılığa katkı sağlamasına, personel yetiştirilmesine, değişen politik, sosyal, çevresel ve ekonomik bağlamlara uyuma, diğer kurum ve kuruluşlarla iş birliğine yer vermektedir (Museums Association 2009). Günümüzde müzeler için sürdürülebilir kalkınmanın amaçlarıyla uyumlu faaliyetlerin planlanması ve uygulanması, müzelerin kendi sürdürülebilirlikleri açısından da gerekli hâle gelmiştir. Diğer yandan sürdürülebilir kalkınmada müzelerin rolü ise sosyal, ekonomik, çevresel ve kültürel açıdan yorumlanması gereken başka bir alana işaret etmektedir. Bu bakımdan öncelikle sürdürülebilir kalkınma üzerinde durulmalıdır.

Sürdürülebilir kalkınma, 1987 yılında Birleşmiş Milletler tarafından yayımlanan ve Brundtland Raporu olarak da bilinen “Dünya Çevre ve Kalkınma Komisyonu Raporu: Ortak Geleceğimiz” adlı raporda, insanlığın gelecek nesillerin kendi ihtiyaçlarını karşılama yeteneğinden ödün vermeden bugünün ihtiyaçlarını karşılama sağlaması olarak ifade edilmiş ve bu açıdan da sınırlar anlamına geldiğine dikkat çekilmiştir (1987: Madde 27). 2000 yılında ise kalkınma ile birlikte dünyada yoksulluğun ortadan kaldırılması, herkesin eğitime erişilebilirliğinin sağlanması, hastalıkların önlenmesi gibi amaçlarla Binyıl Kalkınma Hedefleri² açıklanmıştır. Bu süreçte müzeler ve müzecilik alanındaki çalışmalar da dikkatlerini sürdürülebilir kalkınma alanına yöneltmeye başlamıştır. Böylece Yeşil Müze hareketi olarak adlandırılan ve çevresel sürdürülebilirliğe odaklanan müzecilik yaklaşımı ortaya çıkmıştır. Rachel Byers “Green Museums & Green Exhibits: Communicating Sustainability Through Content and Design” adlı çalışmasında bu hareketten önce müze alanında sürdürülebilirliğin, finansal istikrar anlamına geldiğine değinmiştir. Müzeleri, sürdürülebilirlik kültürü için değişimin kolaylaştırıcıları olarak konumlandırarak yeşil müzelerin, misyonlarını iletirken, topluluklarıyla etkileşim kurarken ve sosyal olarak sorumluluk alırken sürdürülebilirliğe katkı verdiğini ve küresel çevrenin bozulmasına yönelik çözümün bir parçası olduğunu ifade etmiştir (Byers 2008: 48). Aynı zamanda müzelerin sürdürülebilirlik dikkati çevresel uygulamalarla birlikte toplumun refahına, eğitimine ve sürdürülebilirliğin ekonomik yönlerine de çevrilmiştir. Örneğin 2011 yılında Tony Butler tarafından müzeleri, toplumdaki konumlarını refahı, sürdürülebilirliği ve dayanıklılığı teşvik etmek için kullanmaya davet etmek amacıyla Mutlu Müze Projesi başlatılmıştır. Proje kapsamında müzeler için “Yüksek Refah, Sürdürülebilir Bir Toplum İçin Müzeler: Bir Geçiş Manifestosu” yayımlanmış ve bu manifestoyla genel olarak müzelerin

insanların refahındaki ve sağlıklı toplumlardaki etkisine; toplumla iletişimine, çevreye, geçmişe, bugüne ve geleceğe değer verme algısına, yeniliklerde öncü olma ve gelecek planları yapma potansiyeline değinilmiştir (Thompson vd. 2011: 9-10). Bu dönemdeki diğer bir örnek ise 2013 yılında Avusturalya Müzeleri için yayımlanan “Museums and Sustainability: Guidelines for Policy and Practice in Museums and Galleries” başlıklı belgedir. Bu belge ise, insanlar için sürdürülebilir bir gelecekte müzelere hayati bir rol verirken bu alandaki uygulamalarına yardımcı olmayı amaçlamıştır. Müzelerin rollerine sürdürülebilirliğin, ekonominin yanında eğitim ve fizibilite çalışmaları da eklenmiştir (2013: 6-10). Böylece müzeler, sürdürülebilir kalkınma odaklı bir bakış açısı ile kalkınmanın sosyal, ekonomik ve çevresel yaklaşımlarını benimseyip uygulayan kurumlar olarak dünyada görünürlüğünü arttırmaya başlamıştır.

2015 yılında ise Binyıl Kalkınma Hedefleriyle bağlantılı şekilde hem dünyanın hem de insanlığın geleceğini korumayı amaçlayan on yedi maddelik 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri³ ilan edilmiştir. Hükümetleri, kurum ve kuruluşları, özel sektörü ve vatandaşları ortak bir amaç için harekete geçiren bu hedefler, müzelerin de eylem planlarının önemli bir parçası hâline gelmiştir. Buna ek olarak müzeler özellikle esnek düşünme biçimleri, farklı uygulamaları ve toplumla ilişkileri açısından bu hedeflerin hayata geçirilmesinde işlevsel olarak önem kazanmıştır. 2015 yılında kısa adı UNESCO olan Birleşmiş Milletler Eğitim, Bilim ve Kültür Kurumu tarafından yayımlanan Müzelerin ve Koleksiyonların Korunması ve Geliştirilmesi, Çeşitliliği ve Toplumdaki Rolü Hakkında Tavsiye Kararı ile müzelerin sürdürülebilir kalkınmadaki bu rolüne dikkat çekilmiştir.⁴ 2018 yılında bu durum ICOM’un da gündemine gelmiş ve ICOM Sürdürülebilirlik Çalışma Grubu oluşturmuştur. Çalışma Grubunun misyonu, müzelerde ve üyeleri arasında 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri’nin ve iklim değişikliğiyle ilgili Paris Anlaşması’nın nasıl yaygınlaştırılacağına yardımcı olmak olarak açıklanmıştır.⁵ 2019 yılında ise ICOM’un 34. Genel Kurulu’nda “Sürdürülebilirlik ve 2030 Gündeminin Kabulü, Dünyamızı Dönüştürmek” başlıklı kararda, müzelerin güvenilir bilgi kaynakları olarak toplulukları bu konuya dâhil etmek için paha biçilmez kaynaklar olduğu vurgulanmış ve bütün müzelerin sürdürülebilir bir geleceği şekillendirmede ve yaratmada oynayacakları bir role sahip olduğunu kabul etmenin gerekliliği üzerinde durulmuştur (ICOM 2019: No 1). Bütün bu gelişmeler, müzelerin sürdürülebilirlik konusunda kendi potansiyellerinin farkına varmalarını desteklemek ve sürekli bir şekilde devam eden dönüşüm süreçlerinde yeni bir karşılık bulmalarını sağlamak konusunda etkili olmuştur. Ayrıca sürdürülebilir kalkınma hedefleri müzeler için kültür, eşitlik, eğitim, istihdam, kültürel çeşitlilik, kaynak yönetimi, sağlık, çevre ve toplum refahı açısından yeniden yorumlanan ve planlanan bir alan yaratmaya devam etmektedir.

Bu açıdan özellikle müzelerin bu hedeflerle uyumu sorgulanmakta ve müzelerin toplum odaklı bir yaklaşımla sürdürülebilir kalkınmaya sağlayabileceği katkı üzerinde durulmaktadır. Jasper Visser, müzelerin sürdürülebilirlik için nerede fark yaratabileceğini sormuş ve bunu gerçekleştirebilecekleri elliden fazla alt hedefe dikkat çekmiştir. Aynı zamanda da bu hedefler arasından özellikle sürdürülebilir kalkınmayı teşvik etmek için toplumun gerekli bilgi ve becerileri edinmelerini sağlaması, herkesin sosyal, ekonomik ve politik katılımını güçlendirmesi, bilgiye erişimi sağlaması ve temel özgürlüklerin korunması (4.7, 10.2, 16.10) üzerinde durmuştur (Visser 2018). Müzelerin sürdürülebilir kalkınmadaki rolünün yanı sıra bu hedeflerin de müzelere etkisi ayrıca değerlendirilmiştir. Çünkü bu ilişki, karşılıklı bir etkileşim ağı oluşturmaktadır. Müzeler bu hedeflerin uygulanabilirliğini artırmada rol oynarken aynı zamanda da bu hedeflerle müzelerin kaynaklarını en verimli şekilde kullanmaları, disiplinlerarası çalışma alanını benimsemeleri

ve erişilebilirliklerini artırmaları sağlanmaktadır. Henry A. McGhie “The Sustainable Development Goals: Helping Transform Our World Through Museums” başlıklı yazısında, sürdürülebilir kalkınma hedefleriyle müzelerin bu ilişkisini harika bir eşleşme olarak yorumlamıştır. Bunun müzelere yerel, ulusal ve küresel olarak çalışmanın zorlukları ve fırsatları üzerine düşünme konusunda yardımcı olduğunu ve daha fazla kamu değeri yaratmak amacıyla farklı sektörlerdeki sorunları ve fırsatları bir araya getirmek için katkı verdiğini ifade etmiştir. Buna ek olarak bu hedeflerin müze faaliyetlerini yoksulluk ve eşitsizliğe, toplulukların ve grupların marjinalleşmesine, iklim değişikliğine, enerji ve atık üretiminin kullanımına, türlerin ve habitatların korunmasına, iş birliğine dayalı ve ileri görüşlü bir bakış açısıyla düşünmeleri için yardım ettiğine dikkat çekmiştir (McGhie 2020). Bu bakımdan sürdürülebilir kalkınma müzelerin gündemindeki yerini almıştır.

Müzelerin pek çoğu ise bu açıdan dikkatlerini müze binasından yönetimine, işlevlerinden etkinliklerine kadar sürdürülebilir kalkınmayı hem kendi işleyişlerinde hem de toplumun gündelik hayatında nasıl uygulanabilir hâle getirilebileceğine yönelmiştir. Örneğin Fransa'nın Paris kentinde bulunan Musée du quai Branly tarafından 2014 yılında Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri ile ilgili bir rapor yayımlanmıştır. Rapor, müzenin aydınlatma sistemlerinin verimliliğinin artırılmasına, su tüketiminin azaltılmasına, atık sınıflandırmasının iyileştirilmesine, dezavantajlı grupların müzeye erişilebilirliğinin sağlanmasına dair gerçekleştirilen proje örneklerine yer vermektedir (Sürdürülebilir Kalkınma Raporu 2014). Amerika'nın Chicago kentindeki Field Doğa Tarihi Müzesi ise, Yeşil Müze Ekibi adını verdiği çalışma grupları kurarak müzenin farklı bölümlerinde sürdürülebilirliğin teşvik edilmesi için etkinlikler düzenlemektedir. Bunlar arasında restoranlarında taze, yerel ve sürdürülebilir kaynaklı yiyeceklerin kullanımı, atık ve enerji tasarrufuna odaklanan uygulamalar ve hem müze personelini hem de kentlileri toplu taşıma veya bisiklet kullanımı konusunda teşvik eden içerikler üretmesi bulunmaktadır.⁶ Ayrıca sürdürülebilir kalkınma, doğrudan bir müze içeriği de oluşturmuştur. Brezilya'nın Rio De Janeiro kentinde 2015 yılında açılan ve Guanabara Körfezi'nde bulunan Museu do Amanhã (Yarın Müzesi), kendisini insanlığın gelecek yıllarda sürdürülebilirlik ve bir arada yaşama perspektifinden karşılaşması gereken fırsatları ve zorlukları araştıran uygulamalı bilimler müzesi olarak tanımlanmaktadır. Müze binasının geleneksel bir binaya göre yüzde kırk daha az enerji tükettiğine ve soğutma sistemi için Guanabara Körfezi'nden su kullandığına dikkat çekilmektedir. Buna ek olarak müze etkinliklerini, 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri ile ilişkilendirerek planlamakta ve bu hedeflerin etkinlik özelinde hangileri olduğunu açıkça belirterek gerçekleştirmektedir.⁷

Türkiye'de de özellikle özel müzeler arasında müze binalarının çevresel sürdürülebilirlik göz önüne alınarak planlanması ve bu konudaki sergilerin, etkinliklerin ya da atölyelerin gerçekleştirilmesi de yaygınlaşmaktadır. Örneğin 2013 yılında İzmit'te açılan Brisa Müzesi, kendisini sürdürülebilir yolculuğun bir parçası olarak tanımlamakta ve tüketeceği elektriğinin bir bölümünü kendi ürettiğini, bahçe sulamasında arıtılmış su kullandığını ve enerji tasarrufu sağlayan ısı yalıtım sistemleriyle oluşturulduğunu belirtmektedir.⁸ İstanbul Modern ise 2016 yılında “Yok Olmadan: Doğa ve Sürdürülebilirlik Üzerine Bir Sergi” ile doğa ve ekolojiyi konu alan bir sergi gerçekleştirmiş ve bu sergide sürdürülebilirlik kavramına değinen sanatçıları bir araya getirmiştir.⁹ 2019 yılında Eskişehir'de kurulan Odunpazarı Modern Müze de hem müze binası hem de etkinlikleri ile sürdürülebilirlik konusuna dikkat çekmektedir. Müzeler için ekolojik mimariyi önemseyen ve projelerinde mümkün olduğunca doğal malzemelere ağırlık veren bir mimarlık ofisi ile çalışan müze, binasının yapımında da kullanılan çam ağaçlarının özellikle ömrünü doldurmuş olanlarından seçildiğini belirtmiştir. Buna ek olarak müzede Ekolojik

Mimari, Dünyayı Soğutuyoruz, Gezegene Notum Var gibi mimaride sürdürülebilirliği anlatan, küresel ısınma hakkında farkındalık yaratan ve insan ve doğa ilişkisi üzerinde duran etkinlikler düzenlemektedir.¹⁰ Türkiye’deki ve dünyadaki farklı müze örneklerden hareketle müzelerin genellikle sürdürülebilirliği öncelikle çevresel ve daha sonra da sosyal ve ekonomik açılardan yorumladığı ve uygulamalarını da bu başlıkları dikkate alarak planladığı görülmektedir. Bu bakımdan sürdürülebilirliğin kültürel yönünün ise müzeler tarafından yalnızca bu alanlardaki çalışmalara yardımcı bir unsur olarak değerlendirildiği söylenebilir.

Ancak müzeler somut ve somut olmayan kültürel mirası koruyan ve aktaran kurumlar olarak sürdürülebilir kalkınmayı diğer başlıkları ile birlikte kültürel yönünü de dikkate alarak değerlendirmek zorundadır. Çünkü müzeler açısından sürdürülebilir kalkınma, kültürel bağlamı göz önüne alınmadan yorumlandığında eksik kalacaktır. Ayrıca müzeler için kültürel sürdürülebilirlik, geleceklere bakımından söz sahibi olmalarını gerektiren ayrı bir alana işaret etmektedir. Evrim Ölçer Özünel de “İnsanlar, Gezegen ve Refah İçin Bir Eylem Planı: Somut Olmayan Kültürel Miras ve 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerine Eleştirel Yaklaşım” başlıklı makalesinde sürdürülebilir kalkınma hedefleri arasında kültürün olmamasına karşın kültür penceresinden bakıldığında her hedefin kültürden bağımsız düşünülmemeyeceğine dikkat çekmiştir (Ölçer Özünel 2017: 22). Bu açıdan sürdürülebilir kalkınmada ve müzelerin geleceğinde kültürel bağlam, günümüzde sürdürülebilirliğin sosyal, çevresel ve ekonomik yönlerine eklenen değil, ayrıca incelenmesi ve sonuçları bakımından değerlendirilmesi gereken dördüncü bir başlık olarak karşımıza çıkmaktadır. Fakat müzeler tarafından bu fikrin genel kabul görmesi çok kolay olmamıştır. Kirsten Loach, Jennifer Rowley ve Jillian Griffiths de “Cultural Sustainability As a Strategy for The Survival of Museums and Libraries” başlıklı makalelerinde sürdürülebilir bir toplumda kültürün sosyal, ekonomik ve çevresel kaygılarla eşit öneme sahip olduğunun kabulünün giderek arttığına değinmişlerdir. Fakat bugüne kadar müzelerin ve kütüphanelerin sürdürülebilirlik politikalarında kültürel sürdürülebilirlik kavramının sosyal, ekonomik ve çevresel kaygılarla eşit bir endişe kaynağı olmadığını da belirtmişlerdir (Loach vd. 2017: 187). Müzelerin bu tutumunun, sürdürülebilirliğin kültürel yönünün açıkça tanımlanmamış, hâlâ tartışılan, farklı yaklaşımlara ve uygulama örneklerine açık olması ile ilgili olduğu söylenebilir.

Bu alan, yapılan çalışmalarda genel olarak sürdürülebilirlikte kültür, sürdürülebilirlik için kültür ve sürdürülebilirlik olarak kültür olmak üzere üç farklı açıdan tanımlanmaktadır (Soini ve Dessein 2016: 3, Errichiello ve Micera 2018: 3). Katriina Soini ve Joost Dessein bunlardan ilkinin ekolojik, sosyal ve ekonomik sürdürülebilirliğe paralel olarak tanımlamışlar ve sürdürülebilirlikte kültürü dördüncü başlık olarak değerlendirmişlerdir. İkincisini ekolojik, sosyal ve ekonomik sürdürülebilirliği sağlamak için aracılık rolüne sahip kültür olarak açıklamışlardır. Üçüncüsünü ise, sürdürülebilirliğin genel amaçlarını karşılamak için gerekli bir temel olarak nitelendirerek, sürdürülebilirliğin diğer başlıklarını kuşattığını ve sürdürülebilirliğin kapsayıcı bir boyutu hâline geldiğini ifade etmişlerdir. Diğer bir deyişle, sürdürülebilirliğin kültürün içine yerleştiğini ve ekokültürel uygarlığa yol açtığını belirtmişlerdir (Soini ve Dessein 2016: 3-5). Müzelerin ise genellikle birinci ve üçüncü yaklaşımı göz ardı ederek yalnızca ikinci bakış açısını benimsemesi ve sürdürülebilirlikte kültürü bu sınırlı bağlamda yorumlaması, politikalarına ve eylemlerine de yansımaktadır. Bu açıdan müzeler, sürdürülebilirliği yalnızca çevresel, sosyal ve ekonomik açıdan değerlendirmekte de ısrarcı görünmektedir. Ancak özellikle sürdürülebilirlikte kültürün müzeler tarafından kabul edilmesi, kültürel mirasın korunma-

sında ve aktarımında yeni çalışma alanları ve yöntemleri keşfetmelerini, kültürel çeşitliliğin korunmasını ve toplumda kendilerine daha erişilebilir ve daha dinamik yeni bir rol üstlenmelerini sağlayacaktır. Bu nedenle sürdürülebilir kalkınma ve müzelerin geleceği için kültürel yönün, kalkınmanın diğer bağlarıyla birlikte yorumlanması kadar ayrı bir başlık olarak değerlendirilmesi de gerekli hâle gelmiştir. Bu konuya değinen Theopisti Stylianou-Lambert, Nikolaos Boukas ve Marina Christodoulou-Yerali de “Museums and Cultural Sustainability: Stakeholders, Forces, and Cultural Policies” başlıklı makalelerinde dördüncü bir sütun olarak değerlendirdikleri kültürel sürdürülebilirliği somut ve somut olmayan mirasın, sanatsal üretimin yanı sıra çeşitli sosyal toplulukların bilgi ve becerilerinin dikkate alınması, korunması ve sunulması olarak tanımlamışlardır. Ayrıca müzeler için, bunların birbiriyle kesişebileceğini belirterek müzelerin sürdürülebilir gelişimi için şu teorik yapıyı önermişlerdir: “Kültürel: Mirasın Korunması Kültürel Beceri ve Bilgi, Bellek/Kimlik, Yeni Kitleler/Kapsayıcı Kültürel Çeşitlilik/Kültürlerarası Diyalog, Yaratıcılık ve Yenilik Sanatsal Canlılık; Çevresel: Kentsel Planlama ve Yenileme, Peyzaj Planlama, Eko binalar/Enerji Verimliliği, Çevresel eğitim, Eko-etkinlikler/Sergiler; Ekonomik: Kaynak Yaratma, Kültür Turizmi, Kültürel İstihdam, Yerel Toplumun Ekonomik Canlandırılması; Sosyal: Refah, Mekân duygusu, Sosyal Sorumluluk Aktif Vatandaşlık/Katılım, Yükümlülük” (Stylianou-Lambert vd. 2014: 4-5).

Müzeler için sürdürülebilirlikte kültür ile ilgili bu açılım, öncelikle somut ve somut olmayan kültürel mirasın bir arada korunması ve aktarılması konusunda müzeleri farklı yönlerden harekete geçirmeyi amaçlamakta ve bu bakımdan da UNESCO tarafından 2003 yılında kabul edilen *Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi*’ni de dikkate almayı gerektirmektedir. Sözleşme, somut olmayan kültürel mirası sürdürülebilir kalkınmanın güvencesi olarak görmekte ve miras unsurlarının sürdürülebilir kalkınma ilkelerine uygun olmasını da bir kriter olarak belirlemektedir. Ayrıca somut olmayan kültürel mirasın sürekli şekilde yeniden yaratılması, bunun kimlik ve devamlılık duygusu vermesi ve böylece kültürel çeşitliliğe ve insan yaratıcılığına duyulan saygıya katkıda bulunması ve kuşaktan kuşağa aktarılması da sürdürülebilirliğin kültürel yönüyle doğrudan örtüşmektedir (2018: 201-203). Buna ek olarak UNESCO tarafından 2005 yılında kabul edilen *Kültürel İfadelerin Çeşitliliğinin Korunması ve Geliştirilmesi Sözleşmesi* de bu bağlamda değerlendirilmelidir. Sözleşme, kültürel çeşitliliğin korunmasını, geliştirilmesini ve sürdürülmesini, bugünkü ve gelecek kuşakların yararı için sürdürülebilir kalkınmanın temel bir gerekliliği olarak görmektedir (2018: 216). Müzeler tarafından *2003 Sözleşmesi*, *2005 Sözleşmesi* ve sürdürülebilir kalkınma, birbirini tamamlayan bütün bir metin olarak düşünülmelidir. Uygulamada ise müzeler, somut olmayan kültürel mirasın yaşatılarak korunabilmesi ve sürdürülebilirlikte kültürün aktif bir şekilde kullanılabilmesi için yeni kültür stratejileri benimsemelidir. Bu açıdan öncelikle kendilerini somut ve somut olmayan kültürel mirası koruyan kurumlar olarak tanımlarken müzeler, yalnızca vitrinler aracılığıyla somut kültürel miras unsurlarını korumadıklarını da kabul etmelidir. Böylece bu stratejileri somut olmayan kültürel mirasın kuşaktan kuşağa yaşatılarak aktarılması ve sürekli yeniden yaratılması, kültürel çeşitliliğin korunması ve sürdürülmesi, kültürlerarası diyalog geliştirilmesi, toplulukların kendi kültürel miraslarını koruyabilmeleri için alan yaratarak katılımın güçlendirilmesi açılarından güncelleyebilecektir. Müzelerde katılım ve aktarım ise insanı odak noktasına yerleştirmesi ve bu yönden sürdürülebilir kalkınmanın, *2003* ve *2005 Sözleşmeleri*’nin amaçlarıyla örtüşmesi bakımından bu stratejiler arasında özel bir yer alacaktır.

Katılım ve aktarım ön plana çıktığında ise müzelerde deneyimi ve kazanımı destekleyen kültürel etkinlikler, atölye çalışmaları, müze eğitimleri düzenlemesi, topluluklara

müzedeki uygulamaları gündelik hayatlarına aktarabilecekleri fırsatlar sunması, farklı kurum ve kuruluşlarla ya da kişilerle yeni iş birlikleri geliştirmesi de öncelikli konuma gelecektir. Müzelerin esnek, yeniliklere ve yaratıcılığa açık yönü ise, sürdürülebilirlikte kültürün desteklenmesinde bu açıdan önemli bir rol oynayacaktır. Müzeler ayrıca bu stratejileri planlarken sürdürülebilirliğin kültürel bağlamını da sosyal, çevresel ve ekonomik açılarıyla birlikte değerlendirmelidir. Kültürün ayrı bir başlık olarak yorumlanması ve incelenmesi, sürdürülebilirliğin diğer başlıklardan bağımsız bir alan oluşturduğu anlamına gelmemektedir. Müzeler açısından da bu alanlardaki pek çok uygulama birbiriyle iç içe geçmektedir. Bu bakımdan müzelerin sürdürülebilir gelişimi için teorik modelde de yer alan kesişim noktaları önem taşımaktadır (Stylianou-Lambert vd. 2014: 5). Bu alanlar aynı zamanda müzeler tarafından sürdürülebilirliğin nedenleri ve sonuçları açısından çok yönlü düşünülmesini sağlamaktadır. Örneğin, UNESCO Dünya Mirası Listesi'ne 2000 yılında kaydedilen Vietnam'da bulunan Ha Long Koyu¹¹ için bölgenin kültürel, sosyal, ekonomik ve çevresel sürdürülebilirliğini amaçlayan Ha Long Bay Ecomuseum¹² kurulmuştur. Douglas Worts "Fostering a Culture of Sustainability" başlıklı makalesinde bu müzenin kapsamlı paydaş katılım süreçleri aracılığıyla, toplumun geniş kesimlerini kültürel miraslarını öğrenmeye, değer vermeye ve korumaya dâhil etmenin yollarını belirlediğini ifade etmiştir. Bölgenin geleneksel becerilerinin ve bilgisinin bir müze rekonstrüksiyonu olarak değil, yerel ekonomiyi de canlandırarak şekilde bu müzede sürdürüldüğünü belirtmiştir (2006: 169). Bu örnek müzelerin sürdürülebilirliği nasıl bir bütün olarak düşünüp kurgulayabileceğini ve yerel halkın bu sürece nasıl dâhil edilebileceğini de göstermektedir.

Bu konuda diğer bir örnek olarak ise, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Türk Halk Bilimi Araştırma ve Uygulama Merkezine bağlı şekilde çalışmalarını sürdüren Ankara Somut Olmayan Kültürel Miras Müzesinin Çiğdem Günü etkinliği verilebilir. Baharın gelişini temsil eden bu kutlama, 2009 yılında aralarında Türkiye'nin de bulunduğu yedi ülke tarafından çok uluslu dosya olarak UNESCO İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Miras Temsili Listesi'ne Nevruz genel adıyla kaydedilmiştir.¹³ Öcal Oğuz "Çağdaş Kentte Bir Yeniden Canlandırma Örneği: Çiğdem Günü" başlıklı makalesinde Çiğdem Günü kutlamalarının sürdürülebilir kalkınma ve somut olmayan kültürel miras ilişkisini açıklamak için iyi bir örnek olduğuna dikkat çekmiş ve bu kutlamanın çeşitli kurum ve kuruluşlar tarafından kentsel alanda yaşatılmasına dönük çabaları sürdürülebilir yeniden canlandırma örneği olarak sosyal, çevresel ve ekonomik boyutlarıyla birlikte değerlendirmiştir (Oğuz 2014: 31). Ankara Somut Olmayan Kültürel Miras Müzesi de her yıl Türk Halk Bilimi bölümü öğrencileriyle birlikte Ankara'nın Hamamönü semtinde Çiğdem Günü kutlamalarını gerçekleştirmektedir. Bu etkinlikle doğa, çevre ve insan ilişkisi vurgulanmakta, hazırlık sürecinde gönüllü katılımcılarla birlikte doğanın uyanışını temsil eden çiğdemler toplanmaya gidilmekte ve katılımcıların doğayla etkileşimi sağlanmaktadır. Kutlama sırasında ise çiğdem gezmesi maniler eşliğinde bütün katılımcılarla kapı kapı gezilerek yapılmakta, her kapıdan yağ veya bulgur alınmakta ve toplanan malzemeler ve çiğdemle çiğdem pilavı pişirilerek dağıtılmaktadır. Farklı kuşakların buluşmasını sağlayan bu etkinlik, sürdürülebilir kalkınmaya katkısı kadar kültürün kent merkezinde yeniden canlandırılmasını ve kültür aktarımını da desteklenmektedir.

Ankara Somut Olmayan Kültürel Miras Müzesi ayrıca kültürel sürdürülebilirliği, diğer yönleriyle birlikte ele alarak çocukların atık malzemelerden geleneksel yöntemleri kullanarak kendi oyuncaklarını üretmelerini sağlayan "Geleneksel Oyuncak Atölyesi" ya da sandıklarda saklanan oyalardan yeni tasarımların yapılmasını destekleyen "Oyalar

Çıksın Sandıktan” veya evlerdeki artık kumaşların ve iplerin değerlendirilmesini sağlayan “Bez Bebek Atölyesi” gibi sürdürülebilir kalkınma hedefleriyle uyumlu etkinlikler düzenlemektedir. Geleneksel masal anlatıcılığını sürdürmek ve genç kuşağı bu alanda yetiştirmek için ise hem geleneksel masal anlatıcılarıyla gençleri bir araya getiren hem de masal konusunda akademik bilgi paylaşımını sağlayan eğitimler de vermektedir. Bunlara ek olarak Zembil, Ebru, Cam Altı Resim, Geleneksel Merhem, Kutnu Bebek gibi atölye çalışmaları düzenleyerek ustalarla katılımcıların buluşmasını sağlamakta ve katılımcıların kendilerine yeni iş alanları yaratabilecekleri bağlamlar oluşturmaktadır. Ayrıca her yıl sonbahar mevsiminde kış hazırlığı etkinlikleri düzenleyerek müzede geleneksel bilgi aktarımını uygulamalı olarak gerçekleştirmekte ve toplumda sürdürülebilir kalkınma hedeflerine dikkat çekmektedir.¹⁴ Müze, Covid 19 salgını nedeniyle 2020 yılında ise kış hazırlıklarının çevrim içi gerçekleştirmek için ise müze gönüllülerinin uygulamalı şekilde anlatımlar yaptığı bir video hazırlamaktadır. Bu süreçte müze ayrıca farklı kuşakların geleneksel oyunları evlerinde birlikte oynamalarını sağlayacak, çocukların geleneksel yöntemlerle oyuncaklarını yapmalarını teşvik edecek, Çiğdem Günü’nün, bir diğer bahar kutlaması olan Hıdırellez’in nasıl kutlanabileceğini aktaracak dijital içerikler üretmiş ve sosyal medya hesapları üzerinden gerçekleştirilen canlı yayınlardaki söyleşilerde de somut olmayan kültürel mirasla ilgili farklı konuları işlemiştir. Bu bakımdan müzede katılımı da çevrimiçi ortamda sürdüren yeni bir bakış açısı ile yorumlamıştır. Ayrıca bu çalışmalarla sürdürülebilirliğin kültürel yönü desteklenirken müzelerin içinde bulunduğu döneme ve şartlara nasıl uyum sağlayabileceği, toplumun ihtiyaçlarına farklı yöntemler kullanarak nasıl cevap verilebileceği, toplumun müzeyle arasındaki iletişimin nasıl sürekli hâle getirilebileceği konularında da bir örnek oluşturmuştur.

Müzeler açısından kültürel sürdürülebilirliğin bir başka yönü ise, doğrudan ekonomik kalkınma açısından değerlendirilen ancak temelinde kültür olması nedeniyle kültürel bağlamda da incelemeyi gerektiren kültür turizmi, kültür endüstrisi ya da kentsel gelişim gibi alanlardır. Evrim Ölçer Özünel dünyada kültür endüstrisi, turizm sektörü, film endüstrisi, yeme içme sektörü, hediyelik eşya gibi pek çok sektörde sıklıkla somut olmayan kültürel mirastan faydalandığına dikkat çekmiştir. Ancak sürdürülebilir kalkınma stratejileri söz konusu olduğunda bu alanlarda somut olmayan kültürel miras kullanımının çok boyutlu bir alana taşınması gerektiğini belirtmiştir (Ölçer Özünel 2013: 79). Bu bakımdan yerel ve ulusal kalkınmaya katkı verebilecek, kültür turizmini ve kültür endüstrisini destekleyebilecek ve çok yönlü değerlendirebilecek kurumlardan birinin de müzeler olduğu unutulmamalıdır. Müzeler tanıtımın ve bilgi aktarımının yanı sıra etkileşime ve deneyime açık kültürel alanlar oluşturabilecek, üretimi ve yaratıcılığı teşvik edecek uygulamalar sunabilecek ve yerel halkın üretimlerini turistlerle buluşturarak satışına aracı olabilecek potansiyele de sahiptir. Ancak müzeler kültür turizmi ve kültür endüstrisi alanlarındaki çalışmalarında 2003 Sözleşmesi’nin “Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması İçin Etik İlkeleri”nde de belirtildiği gibi ilgili toplulukların, grupların ve kimi durumlarda da bireylerin asıl faydalanıcı olmasına ve somut olmayan kültürel miras unsurlarına tehdit oluşturabilecek bağlamsızlaştırma, metalaştırma ve yanlış beyanlar gibi risk alanlarına özellikle dikkat etmelidir (2015: Madde 7, 10). Diğer yandan müzeler, kentsel yaratıcılık açısından da sürdürülebilirliğin kültürel yönüne katkı sağlamaktadır. *Sürdürülebilir Kalkınma İçin UNESCO Yaratıcı Şehirler Ağı Programı*’nda da kültür ve yaratıcılığın, sürdürülebilir kentsel gelişim için etkisine dikkat çekilmektedir (2018: 10). Örneğin bu ağa 2017’de zanaat ve halk sanatları alanında katılan Tayland Chiang Mai’de el sanatları uygulamalarının “Müzeden Okula” ve “Bölgemiz” gibi projelerle ilk ve orta öğretim öğrencilerine öğretildiği belirtilmiştir.¹⁵ Müzeler aracılığıyla yapılan bu projeler, kültür

aktarımının yanı sıra yeni üretimlere de katkı vermektedir. Bu ağa 2015 yılında yine zanaat ve halk sanatları alanında katılan Japonya Tambasayama'daki Seramik Sanatları Müzesi ise her yıl düzenlediği Tanba-yaki Çömlekçilik Festivali¹⁶ ile hem çömlekçiliğin canlı bir şekilde sürdürülmesini hem de kentin kültür turizmi açısından görünür olmasını sağlamaktadır. Bu açıdan müzeler, kültür turizmi, kültür endüstrisi ve kentsel gelişim alanlarını yalnızca ekonomik bağlamda değil somut olmayan kültürel mirasın kullanılması ve sürdürülebilirliği bağlamında da yorumlamalı ve bu alanlardaki üretimi ve yaratıcılığı desteklemelidir.

Sonuç olarak müzeler için sürdürülebilirliğin, genel olarak kendi gelecekleriyle ve sürdürülebilir kalkınma hedefleriyle ilişkili faaliyetlerini kapsayan bir kavram olduğu söylenebilir. Müzelerin temel işlevlerini sürdürmesi, sürdürülebilir kalkınmayı destekleyen uygulamaları ve toplumda bu konuda farkındalık yaratması müzelerde sürdürülebilirliğin farklı yönlerini açıklamaktadır. Bu yönler ise aynı zamanda birbirini tamamlayan bir bütün oluşturmakta ve birbirine etki eden bir bağlamda şekillenmektedir. Müzelerin sürdürülebilir kalkınma konusundaki potansiyelinin fark edilmesi ve sürekliliğinin bu açıdan yeniden yorumlanması ise çevresel, sosyal ve ekonomik açılardan işleyişlerini ve uygulamalarını gözden geçirmelerini sağlamıştır. Bu bakımdan müzecilikte özellikle çevresel sürdürülebilirlik odaklı uygulamalar önem kazanmış ve yeşil müze gibi yeni yaklaşımlar hayata geçirilmiştir. Yukarıda incelenen farklı örnekler de uygulamaları açısından müzelerin genellikle sürdürülebilirliği, öncelikle çevresel ve daha sonra da sosyal ve ekonomik açılardan yorumladığını göstermiştir. Sürdürülebilirliğin kültürel yönü ise müzeler tarafından çoğunlukla bu alanlardaki uygulamalara yardımcı rolüyle konumlandırılmıştır. Fakat müzelerin somut ve somut olmayan kültürel mirası koruması ve aktarması, sürdürülebilirliğin kültürel yönünün de değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır. Bu nedenle kültürel sürdürülebilirlik, kalkınmanın diğer yönlerinin yanında ayrı bir üst başlık olarak dikkate alınmalı ve incelenmelidir. Ancak müzeler için bu yaklaşım, başlıkların her birinin birbirinden bağımsız düşünülmesi anlamına da gelmemelidir. Aksine sürdürülebilir kalkınmanın bütün bağlamları birbiriyle ilişkilidir. Bu açıdan müzelerin hem kültürel, çevresel, sosyal ve ekonomik yönleri birlikte değerlendirebilecek hem de ayrı ayrı nedenleri ve sonuçları bakımından yorumlayabilecek bakış açıları kazanması gerekmektedir. Diğer yandan müzeler, somut olmayan kültürel mirası sürdürülebilir kalkınmanın güvencesi olarak gören *2003 Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi*'ni ve kültürel çeşitliliğin korunmasını sürdürülebilir kalkınmanın temeli olarak nitelendiren *2005 Kültürel İfadelerin Çeşitliliğinin Korunması ve Geliştirilmesi Sözleşmesi*'ni de sürdürülebilir kalkınma hedefleriyle birlikte dikkate almalıdır. Müzelerin kültürel sürdürülebilirliği sağlayabilmesi ancak bu metinlerin bir arada değerlendirilmesi, uygulama modellerine dönüştürülmesi ve kültür stratejilerindeki yerini alması ile mümkün görünmektedir. Böylece müzelerde somut ve somut olmayan kültürel mirasın bir arada korunması, somut olmayan kültürel mirasın sürekli şekilde yeniden yaratılması, canlı bir şekilde aktarılması, topluma kimlik ve devamlılık duygusu vermesi ve kültürel çeşitliliğin korunması ve sürdürülmesi de desteklenecektir. Bunlara ek olarak müzelerin, kültür turizmi ve kültür endüstrisi alanlarında somut olmayan kültürel mirasın sürdürülmesini önceleyerek planlamalar yapması ve bu alanlardaki asıl faydalanıcıların yerel halk olmasını sağlaması kültürel kalkınmaya doğrudan katkı verecektir. Kentsel gelişim için ise müzeler yaratıcılığı, kültürü ve üretimi sürekli şekilde teşvik edebilecek içerikler oluşturabilecek potansiyele sahiptir. Son olarak, müzelerin değişen ve gelişen yönleriyle birlikte kültürel sürdürülebilirlik için yeni roller üstlenmeye devam edeceği söylenebilir.

NOTLAR

1. ICOM'un 2007 yılında yaptığı müze tanımı hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: "Development of the Museum Definition according to ICOM Statutes (2007-1946)", http://archives.icom.museum/hist_def_eng.html.
2. Binyıl Kalkınma Hedefleri hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: <https://www.tr.undp.org/content/turkey/tr/home/sustainable-development-goals/background.html>.
3. Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: <https://sustainabledevelopment.un.org/post2015/transformingourworld>.
4. Müzelerin ve Koleksiyonların Korunması ve Geliştirilmesi, Çeşitliliği ve Toplumdaki Rolü Hakkında Tavsiye Kararı hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000246331>.
5. ICOM Sürdürülebilirlik Çalışma Grubu hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: <https://icom.museum/en/news/icom-establishes-new-working-group-on-sustainability/>.
6. Field Doğa Tarihi Müzesi hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: <https://www.fieldmuseum.org/science/conservation/greener-field>.
7. Museu do Amanhã ve "Yiyecek Atıkları İçin Tarifler", "Kent Merkezinde – Küçük Alanlarda İlaçsız Bitki Yetiştirme" gibi atölye çalışmaları hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: <https://museudoamanha.org.br/en>.
8. Brisa Müzesi hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: <http://www.brisa.com.tr/kurumsal/brisa-muze>.
9. "Yok Olmadan: Doğa ve Sürdürülebilirlik Üzerine Bir Sergi" hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: https://www.is-tanbulmodern.org/tr/basin/basin-bultenleri/yok-olmadan_1777.html.
10. Odunpazarı Modern Müze hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: <https://omm.art.tr>.
11. Dünya Mirası Listesi'nde Ha Long Koyu hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: <https://whc.unesco.org/en/list/672>.
12. Ha Long Bay Ecomuseum hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: <http://www.unesco.org/archives/multimedia/document-146>.
13. 2016 yılında ise çok uluslu Nevruz dosyası, beş ülkenin daha katılımıyla genişletilmiştir. UNESCO İnsanlığın Somut Olmayan Kültürel Miras Temsili Listesi'nde Nevruz hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: <https://aregem.ktb.gov.tr/TR-202345/nevruz-tr.html>.
14. Ankara Somut Olmayan Kültürel Miras Müzesi hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: <https://hacibayram.edu.tr/thbmer>.
15. Projeler hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000264238> ve <https://is-suu.com/meanfofa/docs/creative-city-application-draft-9->.
16. Tamba-yakı Çömlekçilik Festivali hakkında ayrıntılı bilgi için bakınız: <https://en.unesco.org/creative-cities/tamba-sasayama..>

KAYNAKÇA

- "Ethical Principles for Safeguarding Intangible Cultural Heritage". <https://ich.unesco.org/en/ethics-and-ich-00866>. Erişim Tarihi: 06.10.2020.
- "Kültürel İfadelerin Çeşitliliğinin Korunması ve Geliştirilmesi Sözleşmesi". Oğuz, M. Öcal. *Somut Olmayan Kültürel Miras Nedir?*, Ankara: Geleneksel Yayınları, 2018: 213-227.
- "Musée du quai Branly Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri Raporu", 2014. http://www.quaibrantly.fr/fileadmin/user_upload/1-Edito/6-Footer/8-Missions-et-fonctionnement/RAPPORT_DD_2014_GB-min.pdf, Erişim Tarihi: 04.10.2020.
- "Museums and Sustainability: Guidelines for Policy and Practice in Museums and Galleries", https://amagavic.org.au/assets/map/workbook/Appendices/Appendix_11_MA_Sustainability.pdf, 2013: 1- 12, Erişim Tarihi: 04.10.2020.
- "Recommendation Concerning The Protection And Promotion Of Museums And Collections, Their Diversity And Their Role In Society", General Conference at its 38th Session, Paris, 17 November 2015. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000246331>, Erişim Tarihi: 05.10.2020.
- "Report of the World Commission on Environment and Development: Our Common Future", 1987, <https://sustainabledevelopment.un.org/content/documents/5987our-common-future.pdf>. Erişim Tarihi: 05.10.2020.
- "Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi". Oğuz, M. Öcal. *Somut Olmayan Kültürel Miras Nedir?*, Ankara: Geleneksel Yayınları, 2018: 201-211.
- "Sustainability Checklist". Museums Association, Derleyen: David Martin, 2009. <https://www.museumsassociation.org/news/31666>, Erişim Tarihi: 05.10.2020.
- Byers, Rachel. "Green museums & green exhibits: Communicating sustainability through content and design.", 2008. https://scholarsbank.uoregon.edu/xmlui/bitstream/handle/1794/8260/AAD_Byers_FinalProject_2008?sequence=1&isAllowed=y, Erişim Tarihi: 04.10.2020.
- Errichiello, Luisa; Micera, Roberto. "Leveraging smart open innovation for achieving cultural sustainability: Learning from a new city museum project." *Sustainability* 10.(6) (2018): 1-23. <https://www.mdpi.com/2071-1050/10/6/1964>, Erişim Tarihi: 05.10.2020.

- ICOM Resolutions Adopted By Icom's 34th General Assembly, Resolution No.1 'On sustainability and the adoption of Agenda 2030, Transforming our World'. Kyoto, Japan, 2019. Available at: https://icom.museum/wp-content/uploads/2019/09/Resolutions_2019_EN.pdf. Erişim Tarihi: 04.10.2020.
- Loach, Kirsten; Rowley, Jennifer; Griffiths, Jillian. "Cultural Sustainability As A Strategy For The Survival Of Museums And Libraries", *International Journal Of Cultural Policy*. 23.(2), 2017: 186-198.
- McGhie, Henry A. "The Sustainable Development Goals: Helping Transform our World Through Museums", 2020. <https://icom.museum/en/news/the-sustainable-development-goals-helping-transform-our-world-through-museums/>, Erişim Tarihi: 05.10.2020.
- Oğuz, M. Öcal. "Çağdaş Kentte Bir Yeniden Canlandırma Örneği: Çiğdem Günü". *Millî Folklor*. 26.(101), 2014: 25-39.
- Ölçer Özünel, Evrim. "İnsanlar, Gezegen ve Refah İçin Bir Eylem Planı": Somut Olmayan Kültürel Miras ve 2030 Sürdürülebilir Kalkınma Hedeflerine Eleştirel Yaklaşım". *Millî Folklor*, 29(116), 2017: 18-32.
- Soini, Katriina; Dessein, Joost. "Culture-Sustainability Relation: Towards a Conceptual Framework". *Sustainability*, 8, 167, 2016: 1-12. <https://www.mdpi.com/2071-1050/8/2/167#cite>, Erişim Tarihi: 05.10.2020.
- Stylianou-Lambert, Theopisti, Nikolaos Boukas, and Marina Christodoulou-Yerali. "Museums and cultural sustainability: stakeholders, forces, and cultural policies." *International Journal of Cultural Policy* 20.5 (2014): 566-587. <https://www.researchgate.net/publication/265390661>, Erişim Tarihi: 05.10.2020.
- Thompson, Sam; Aked, Jody; McKenzie, Bridget; Wood, Chris; Davies, Maurice; Butler, Tony. "The Happy Museum: A tale of how it could turn out all right", *The Happy Museum*. 2011: 1-12. http://www.happymuseumproject.org/wp-content/uploads/2011/03/The_Happy_Museum_report_web.pdf, Erişim Tarihi: 05.10.2020.
- UNESCO Creative Cities Programme for sustainable development, 2018. <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000264238>, Erişim Tarihi: 06.10.2020.
- Visser, Jasper. "Museums and the SDGs: Where to make a difference?", 2018. <https://themuseumofthefuture.com/2018/07/18/museums-and-the-sdgs-where-to-make-a-difference/>, Erişim Tarihi: 05.10.2020.
- Worts, Douglas. "Fostering a culture of sustainability". *Museums & social issues* 1.2 (2006): 151-172. https://www.academia.edu/29333813/Fostering_a_Culture_of_Sustainability, Erişim Tarihi: 05.10.2020.
- _____. "Museums in search of a sustainable future". *Alberta Museums Review*, 2004: 40-57. https://www.academia.edu/10252145/Museums_in_Search_of_a_Sustainable_Future, Erişim Tarihi: 04.10.2020.